

Foto: Mijiel Decler

Ontdek het Turnhouts Vennengebied

“Met natuurbeheer ben je intensief bezig. Als een landschapschilder speel je met combinaties, je maakt continu keuzes waarbij je zowel de natuurwaarde als de schoonheid van het landschap voor ogen hebt.”
(Marc Smets).

TEKST: JOHAN VAN GEYT, MARC SMETS EN RIK HENDRIX

1

2

3

4

5

Onze gids Marc Smets houdt van zijn Turnhoutse vennen, zoveel is duidelijk. Met pretoogjes vertelt hij over de enorme planten- en dierenrijkdom in dit Noordelijk deel van Turnhout. Hij probeert zijn rol in het beheer van het gebied te minimaliseren (daar trappen wij niet in) en verwijst naar de oude garde. Frans Segers (stichter van de Wielewaal) en August De Bont waren hier de pioniers. Jos Mostmans spendeerde al zijn vrije tijd aan het herstel van de Hoogmoerheide en bracht door zijn enthousiasme een flinke groep vrijwilligers op de been. Jos Aerts, een verwoed botanist bracht de flora in beeld via zeer fijne pentekeningen. Een keuze uit zijn werk wordt binnenkort uitgegeven door de oudheidkundige kring Taxandria. De huidige voortrekkers zijn Rik

Hendrix en Win Bosmans die samen met Marc het beheer uitstippelen en uitvoeren. Met de belangeloze inzet van vele vrijwilligers en de hulp van het Agentschap Natuur en Bos van de Vlaamse overheid en de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) (zie kaderstukje) trachten zij de Turnhoutse vennen- en heidegebieden zoveel mogelijk te herstellen zoals die er ongeveer in het begin van de 19de eeuw moet hebben uitgezien.

Een bezoek waard

Op dit ogenblik is het gebied nog niet bewegwijzerd. De kans dat je de weg kwijtraakt is echter miniem. De wandeling start je best vanaf de Steenweg op Baarle-Hertog (1). Recht over het café Zwart Water leidt een weg je naar de toegang van het natuurgebied (2). Tijdens het broedseizoen van half februari tot half juni is het Zwart Water niet toegankelijk. Geen paniek echter, vanaf de weg kan je enkele plassen en de vele vogelsoorten makkelijk zien (breng een kijker mee!). In de winter kan je met een beetje geluk kleine populaties toendrarietganzen, waterpiepers en de blauwe kiekendief zien. Vanaf het voorjaar komen de steltlopers eraan. De kievit, wulp en de grutto zijn er meestal in de eerste helft van februari. Ook noordelijke steltlopers, zoals

ruiters en strandlopers, hebben een stopplaats bij de plassen in de weilanden. Deze plassen zijn minder verzuurd en hebben dan ook een rijker bodemleven (lees: menukaart) voor deze vogels. Leuk is het ook om 's avonds de regenwulpen op

Natuurherstel gaat van start

te wachten. Kleine groepjes vogels komen met de meest rare vliegbewegingen en luid roepend aangevlogen. Met soms meer dan 600 strijken ze neer en in een mum van tijd wordt de weideplas aan het Zwart Water omgevormd tot een massaslaapzaal.

Voor de botanisten is de volle zomer de beste tijd voor een bezoek. De heide bloeit laat, maar de kleurenpracht is dan ook weergaloos. In het voorjaar zijn het vooral de natte iets rijkere weiden die herschapen worden in een zee van margrietten afgewisseld met koekoeksbloem, knoorkruid, pinksterbloemen en zelfs gevlekte en welriekende nachtorchissen.

In de weiden waar veel moerasrolklaver groeit fladderen soms honderden Icarusblauwtjes rond. Het gentiaanblauwtje heeft er een vaste stek in de vochtige heide. Leuk is het ook om eens naar de drollen te kijken die de grazers achterlaten. Alle uitwerpselen worden door mestkevers zo snel mogelijk onder de grond gestoken. Ze graven gangen van wel een halve meter diep.

6

7

8

1-Bevroren ven (foto: Marc Smets).
 3-Veel vogelsoorten doen de plassen aan, onder meer grutto's (foto: Staf Elsermans).
 2-7- In het voorjaar worden de natte weiden een zee van bloemen. (Foto 2: Misjel Decler en foto 7: Marc Smets)
 4-5-6 - De wulp, de groenpootruiter en de roodborsttapuit vinden hier hun gading. (Foto 4 & 6: Staf Elsermans – foto 5: Misjel Decler)
 8 - Het Icarusblauwtje (foto: Marc Bruneel)

In de gangen deponeren ze de uitwerpselen en leggen hier hun eitjes. De larven eten dan de mest. De populatie mestkevers is enorm gestegen door de begrazing het hele jaar rond, tot groot jolijt van de klapeksters die de kevers een lekkernij vinden.

Als andere leuke soorten komen de heideknotszwam, het duivelsnaaigaren (een parasiet) en de blauwvleugelsprinkhanen voor op de Hoogmoerheide.

Zwart water en een gouden bodem

Halfweg de jaren tachtig werd het slechts 21 ha grote Zwart Water aangekocht. Het was het best bewaarde ven in de buurt. Al in de jaren zestig zorgden Alex Riemis en Gie Luyts ervoor dat het ven niet begroeide met bomen. Rond de plas lag nog een relict van heide. De andere vennen waren in de 19 eeuw op grootschalige manier gedempt en herverkaveld. Er was nieuwe landbouwgrond nodig en ook de schrale Kempische gronden bleven niet gespaard. Het Zwart Water ligt op het hoogste punt van de gemeenten Turnhout en Merksplas en door de kleilaag in de ondergrond blijft het gebied zijn vocht lang vasthouden. Uniek is ook dat de helling zowel naar de Maas als via een vennetje en de Nete naar de Schelde afwatert. De ondergrond is mineraalrijker dan bij vele andere vengebieden zodat een unieke plantengroei ontstaat. Behalve de klassieke gentianen, beenbreek en de welriekende nachtorchis komen hier meer

specifiek in het ven ook de waterlobelia, het oeverkruid en de drijvende waterweegbree voor. Deze plantengemeenschap behoort tot meest bedreigde in West-Europa.

Tot de tweede wereldoorlog bleef het gebied grotendeels onaangetast. De zwarte stern, grauwe kiekendief, kempphaan, klapekster en de duinpieper leefden en broedden hier in de kalmte van heide en vennen. Met de achteruitgang van de heide verdwenen ook de meeste soorten. Na de aankoop van het Zwart Water werden ook de

naburige gebieden beetje bij beetje opgekocht en al snel werd het belang van de natte weiden voor onze weidevogels duidelijk. De watersniper en de tureluur zijn terug van weggeweest en er broeden nu twee koppels.

Natuurontwikkeling: een leerproces

De weg leidt ons door de heide. "Om een vennen- en heidegebied te herstellen moet je plagen" staat in elk boek over natuurbeheer. De praktijk toont dat de natuur toch wel wat

PRAKTISCH

Bereikbaarheid

De start van de wandelroute door het Turnhouts vennengebied ligt aan Taverne 't Zwart Water, Steenweg op Baarle-Hertog 40, Turnhout. Taverne 't Zwart Water ligt op ongeveer 5 km van Turnhout langs de westzijde van de weg Turnhout-Baarle. Het startpunt ligt vlakbij de halte Turnhout Zwart Water van lijn 460 Turnhout-Baarle.

Toegankelijkheid

Het gebied is vrij toegankelijk op de paden. Een aantal paden is niet toegankelijk in het broedseizoen. Aangelijnde honden welkom, uitgezonderd in enkele deelgebieden, lokaal met borden aangegeven.

De wandelroute is nu, eind 2006, nog niet bewegwijzerd.

Info

Meer info over dit Life-project op www.natuurpunt.be/life.

Met vragen kan je terecht bij: Boudewijn Bosmans, 014-41 22 18, Marc Smets, 014-45 43 79, Rik Hendrix, rik.hendrix@scarlet.be.

Nieuw Europees project

Het Turnhouts vennengebied ligt in het noorden van de Antwerpse Kempen. Het projectgebied is 1150 ha groot waarvan 276 ha in beheer van Natuurpunt. Het vennengebied was ooit bekend om haar soortenrijke vennen en heide. Deze rijkdom heeft het gebied te danken aan de ondiepe klei die hier voorkomt en zo unieke situaties creëert. Natuur staat hier echter onder zware druk en veel is al verloren gegaan. De belangrijkste bedreigingen zijn versnippering van leefgebieden en populaties, intensieve landbouw en verbossing op grote schaal.

In het gloednieuwe Europese Life-project rond de Turnhoutse vennen werken Natuurpunt, de Vlaamse Landmaatschappij en het Agentschap Bos en Natuur nauw samen. Het is de bedoeling om het vroeger typisch landschap van Noord-Turnhout te restaureren. Als doelhabitat dient een heide- en vennenlandschap, afgewisseld met heischrale graslanden te worden bereikt.

Door de goede samenwerking met het Agentschap en meer in het bijzonder de projectcoördinator Mario De Block kreeg Natuurpunt de in het gebied gelegen eigendommen van het Agentschap in beheer. Daardoor beheert Natuurpunt nu meer dan 300 ha.

De deelname van de VLM (Vlaamse Land Maatschappij) stelt de initiatiefnemers in staat om ook grootschalige werken uit te voeren die zowel de natuurwaarde verhogen als de openstelling van het gebied voor recreanten mogelijk maken.

Foto: Misjel Decler

De Hoogmoerheide werd ooit door de mankracht van vrijwilligers van een gedegradeerd bos omgetoverd tot een prachtig heidegebied. De VLM zette daarna de grote middelen in om Klein Kuylen en het Weversgoor herin te richten. De volgende stap is het ontsluiten van het gebied voor de recreant met onder andere bewegwijzerde wandelpaden en een uitkijktoren die zicht geeft op het rijke vogelleven van de vennen.

De stad Turnhout voert tevens een vooruitstrevend natuurbeleid. Zij houden de karakteristieke zandwegen open en subsidiëren allerlei natuurwerkzaamheden zoals plaggen. Het gebied wordt dan ook niet alleen interessant voor natuurliefhebbers maar ook voor wandelaars, ruiters en mountainbikers.

ingewikkelder in elkaar zit. Door te plaggen (de bovenste laag grond weghalen) ga je inderdaad de oude zaadbank terug naar boven halen, en zullen vele soorten spontaan het gebied gaan koloniseren. Snavelbiezen, heidesoorten, zonnedauw en moerashertshooi vormen zeer snel een nieuwe heidelandschap. Door verzuring kunnen enthousiastelingen als bijvoorbeeld knolrus in geen tijd al de anderen terug overwoekeren. In Turnhout merkten ze dat bij voldoende windwerking op het ven knolrus spontaan verdween. Een ander probleem is de korte levensduur van bijvoorbeeld gentiaanzaden zodat plaggen alleen niet helpt. Ook in dit geval zal de beheerder een handje helpen en bepaalde soorten uitzaaien zodat genetisch materiaal uit de directe omgeving zo goed mogelijk bewaard kan blijven en de populatie snel terug kan toenemen.

We verlaten het afgesloten gedeelte via het stichtje en volgen de weg met rechts de Bijheide en links het Nonnenmoer en komen bij de Hoogmoerheide (8). Dit gebied was vroeger geheel verbost. De beheerders zijn druk doende om de populatie bomen uit te dunnen. Dit gedeelte wil men nog verder omvormen in een heide met hier en daar boomgroepjes. Typische

heidevogels als boomleeuwerik en boompieper leven hier in het gezelschap van typische bossoorten als mezen, gekraagde roodstaart, bonte vliegenvanger en boomcrobaten als boomkruiper en boomkruiper. In een dicht bos is er enkel leven in het bovenste gedeelte van de kruinen. Door uit te dunnen kunnen alle etages van het bos leven herbergen.

Even verderop bereiken we een dennenbosgedeelte dat oorspronkelijk werd aangeplant voor de mijnindustrie. Aangeplante dennen zijn opvallend gelijk van diameter, de grotere exemplaren zijn oorspronkelijk "wilde" vliegdennen. Ook hier is het belangrijk dat bij het uitdunnen rekening wordt gehouden met het decoratieve aspect van de dennen.

Groene landbouw graag!

Het laatste gedeelte gaat door een landbouwzone. Het is een uitstekende illustratie van hoe het wel of niet moet. Aan de ene kant is er intensieve landbouw. Het landschap is herschapen in egaal groene graslanden, die jaarlijks tot 5 maal gemaaid worden, en akkers. Weidevogels en bloemen kunnen in deze landschappen geen stand meer houden. Hier zien we de intensiefste

landbouw van Europa en dat vraagt om compensaties zodat de oorspronkelijke natuurwaarden toch nog kunnen overleven in reservaatdelen. De andere kant wordt extensief begraasd of verschaald door jaarlijks maaien. Natuurpunt werkt hier samen met landbouwers uit de buurt via begrazing, maaibeheer en nabegrazing (begrazing na een maaibeurt). De botanische rijkdom die hierdoor ontstaat is verbazend. Ook de dieren profiteren hiervan. Wulpen, grutto's en Kieviten komen weer broeden omdat zij hier een veilige en rustige broedplaats vinden. Nog steeds broeden jaarlijks een 70 tal grutto's, ongeveer 23 koppels wulpen en vele Kieviten in het vochtige weidegebied. De jongen vinden in de bloemrijkere reservaatdelen meer voedsel, dekking en variatie zodat ze veel kans hebben om vliegvlug te worden.

Origineel zijn trouwens de veertig ezels, die het gebied begrazen. Deze beesten wegen weinig en maken dan ook de mulle bodem niet stuk. Ze eten zo goed als alles en zijn dus een natuurlijke bestrijding voor de akkerdistels die zo graag in bemeste weiden groeien.

Je bent welkom om het gebied, met ezels en al, te komen ontdekken.